

עשהאל לובוצקי

צירוף עדים מכחישים לעדות אחרת

- א. פתיחה
- ב. הסבר מחלוקת רב הונא ורב חסדא
1. שיטת ר"י מיגאש
 2. שיטת רשב"ם
 3. הסבר בעל "קהילות יעקב"
- ג. השוואה לדיני ספיקות בחתיכה שהינה ספק חלב או שומן
- ד. דיון בדעת ר"י מיגאש
- ה. שני עדים המכחישים זה את זה - הצטרפותם לעדות אחרת
1. ראיות לכך שאין העדים מצטרפים לעדות אחרת
 2. דחיית הראיות
- ו. הסברים לחילוק בין שתי כתות עדים לשני עדים
1. הסבר בעל "נתיבות המשפט"
 2. הסבר בעל "קהילות יעקב"
 3. הצעה נוספת

א. פתיחה

הגמרא במסכת שבועות (מז, ב) כותבת :

איתמר: שתי כיתי עדים המכחישות זו את זו - אמר רב הונא: זו באה בפני עצמה ומעידה, וזו באה בפני עצמה ומעידה. רב חסדא אמר: בהדי סהדי שקרי למה לי!

הגמרא דנה במקרה בו מעידה כת עדים אחת, וכת אחרת מעידה עדות הסותרת את עדותם של הראשונים.

רש"י (שם, ד"ה 'המכחישות זו את זו') כותב :

שניים אומרים : הרג, ושניים אומרים : לא הרג.¹

הכת השנייה אינה טוענת 'עימנו הייתם' ומזימה את העדים, אלא מכחישה אותם בגוף העדות.² רב הונא ורב חסדא חולקים האם כתות העדים המוכחשות יכולות להעיד בעדות אחרת, כדעת רב הונא, או שמא נפסלות הן להעיד בעדות אחרת, כדעת רב חסדא.

מחלוקת רב הונא ורב חסדא דורשת עיון מעמיק. במאמר זה נתמקד בשאלה שהעלו כמה מרבני בריסק, המסתעפת מתוך מחלוקת בעניין צירוף עדים בודדים המכחישים זה את זה (חד מול חד - ראובן המכחיש את שמעון) לעדות אחרת. כרקע לדיון בשאלה חדשה זו נקדים דיון במחלוקת המקורית. ננסה להשוות את הסברנו לסוגיה במסכת כריתות, הדנה בענייני ספיקות של חלב ושומן, השוואה העשויה לתרום לנו בשלב מאוחר יותר.

כאמור, עיקר דיוננו ייסוב על שאלת רבני בריסק. ראשית, נסקור ראיות לכך שאין מצרפים עדים מכחישים לעדות אחרת, ובהמשך ננסה לדחות את הראיות. לבסוף, נדון במישור העקרוני - מדוע לחלק בין שתי כתות עדים לשני עדים, נציג את הסבר בעל "נתיבות המשפט" ונדון בו. כמו כן, נראה כיצד בעל "קהילות יעקב" מסביר את החילוק ולבסוף ננסה להציע הסבר נוסף.

ב. הסבר מחלוקת רב הונא ורב חסדא

1. שיטת ר"י מיגאש

בחידושינו למסכתנו (מו, ב, ד"ה 'איתמר'), מסביר ר"י מיגאש את מחלוקת רב הונא ורב חסדא. שורש מחלוקתם הינו בשאלה האם מסתכלים על המכלול או על כל כת עדים בפני עצמה. ממחלוקת זו נובעת השאלה האם חלה חזקת הכשרות.

¹ יש לדון בדברי רש"י - מדוע מביא הוא דוגמא דווקא מדיני נפשות. לעומת רש"י, מביא הרשב"ם, בפירושו למסכת בבא בתרא (לא, ב), דוגמא מדיני ממונות.

² הזמה - כאשר כת העדים השנייה טוענת כלפי הכת הראשונה 'עימנו הייתם'. הכת השנייה טוענת שהעדים הראשונים אינם יכולים להעיד כיוון שבאותו הזמן היו הם במקום אחר (אף על פי שיתכן כי הדברים אכן התרחשו כפי שהעידה הכת הראשונה).

הכחשה - כאשר כת העדים השנייה טוענת כי תוכן דברי הכת הראשונה הינו שקר (אף על פי שנכחו העדים הראשונים בשעת מעשה).

בעדות הזמה מכחישים את העדים, בעדות הכחשה מכחישים את גוף העדות.

רב הונא סובר כי כל מה שיש לפני הדיינים הינו אך ורק ספק. ספק אינו יכול להוציא את העדים מחזקת כשרותם - כלומר, עלינו להסתכל על כל כת בפני עצמה, והרי לכל אחת מהן ישנה חזקת כשרות.

רב חסדא סובר כי אין בדין זה חזקת כשרות כלל, כיוון ש"אנן סהדי" כי אחת מכתות העדים משקרת בודאי. חזקת הכשרות קיימת אך ורק כאשר אין ידוע אם פסולים העדים - אולם בדין זה משקרת אחת מן הכתות בודאות. אין ספק האם ישנה כת המשקרת, אלא איזו מהן היא זו. כלומר, במבט על המכלול רואים כי אין כאן חזקת כשרות, כיוון שיש בדין זה עדים המשקרים בודאות.

2. שיטת רשב"ם

הרשב"ם (בבא בתרא לא, ב) מסביר כי שורש מחלוקתם של רב הונא ורב חסדא הינו בדיני החזקות. מחלוקתם תלויה בשאלה איזו חזקה גוברת - חזקת כשרות או חזקת ממון.

רב הונא סובר כי כיוון שיש בדין זה ספק, נעמיד את העדים על "חזקה דמעיקרא". מלכתחילה היו העדים כשרים, ולא יתכן לפסלם מספק. כלל נקוט בידינו כי "אוקי גברא אחזקיה" - ועל כן כשרים העדים ויכולים להוציא ממון.

רב חסדא סובר שעדים אלו הינם כת עדים הכשרים מספק בלבד, וממילא אין הם בעלי יכולת להוציא ממון! כלומר, חזקת כשרותם אינה מספקת על מנת להוציא ממון.³

3. הסבר בעל "קהילות יעקב"

מדברי בעל "קהילות יעקב" (שבועות, לא) ניתן לראות כיוון נוסף בהבנת המחלוקת. בעל "קהילות יעקב" טוען כי עובדת היות האדם ספק רשע אינה פוסלת אותו מלהעיד, כיוון שיש לו חזקת כשרות. על פי הסבר זה, ניתן אולי לראות את המחלוקת באופן הבא:

רב הונא אינו פוסל עד מכוח חשד שאינו מבוסס דיו, כיוון שלטענתו חזקת הכשרות שריחה וקיימת.

³ הרב אלחנן וסרמן, בעל "קובץ שעורים", מדייק במסכת בבא בתרא (לא, ב) כי להעמיד ממון על חזקתו יהיו העדים כשרים.

רב חסדא סובר כי כיוון שעדותן של שתי הכתות חשודה, שהלא אחת מהן משקרת, העדים הינם בגדר פסולים מדרבנן.⁴ "בהדי סהדי שקרי למה ליי" - מדוע לקבל עדות מחשוד על עדות שקר.

כך פוסל הרמב"ם (עדות יא, ה) אנשים בזויים מלהעיד, כיוון שאינם מקפידים על עדות שקר:

וכן הבזויין פסולין לעדות מדבריהם - והם האנשים שהולכין ואוכלין בשוק לפני כל העם, וכגון אלו שהולכין ערומים בשוק בעת שהן עוסקין במלאכה מנוולת וכיוצא באלו שאינן מקפידין על הבושת, שכל אלו חשובין ככלב ואינן מקפידין על עדות שקר. ומכלל אלו האוכלין צדקה של גויים בפרהסיא, אף על פי שאפשר להן שיזונו מהן בצנעה - מבזים עצמן לכך ואינן חוששין, כל אלו פסולין מדבריהם.

ג. השוואה לדיני ספיקות בחתיכה שהינה ספק חלב או שומן

ננסה להשוות את מחלוקתנו לדעת רב נחמן במסכת כריתות (יח, א), עליה רומז הרש"ש בהגהותיו על רש"י במסכת שבועות (מז, ב, ד"ה 'מלווה ולווה').⁵

הגמרא (שם) מביאה את דעת רב:⁶

היו לפניו שתי חתיכות, אחת של חלב ואחת של שומן, ואכל אחת מהן ואינו יודע איזו מהן אכל - חייב. חתיכה, ספק של חלב ספק של שומן ואכלה - פטור.

דין זה הינו על חיוב אשם תלוי, עקב ספק אכילת חלב. הגמרא מונה שלוש שיטות בטעמו של רב, המבדיל בין מקרה בו אכל אדם חתיכה אחת שהינה ספק חלב ספק שומן, לבין מקרה בו אכל אדם חתיכה מבין שתי חתיכות, אשר אחת מהן של חלב ואחת של שומן.

רב נחמן, בהסברו לחילוקו של רב, סובר (שם):

שתי חתיכות - איקבע איסורא, חתיכה אחת - לא קבעה איסורא.

⁴ כך אף משתמע מדברי הריטב"א במסכת שבועות (מז, ב, ד"ה 'איתמר'):

"... דרב חסדא בדרך חומרא אמר לה, לבער עדות שקר מן העולם."

אולם מדברי התוספות במסכת שבועות (מז, ב, ד"ה 'בהדי') וכן מדברי תוספות הרא"ש (שם): "... ומן הדין היה לנו לפסול את שניהם מידי דהווה אהכחשה", משמע כי פוסל רב חסדא את העדים מדאורייתא.

⁵ לקמן בפרק ו. 1 ניעזר בהשוואה זו.

⁶ מימרא זו של רב מופיעה בסוגיה (יז, ב) שלוש פעמים על ידי שלושה אמוראים שונים משמו של רב (רב יהודה, ר' חייא ורב נחמן).

רב נחמן תולה את החילוק בשאלה האם מלכתחילה מונח היה לפנינו איסור בודאות או שזהו רק ספק - ועל כן לא חל עדיין האיסור.

הרמב"ם (שגויות ה, ד) פוסק טעם זה של "איקבע איסורא" להלכה:

מי שהיו לפניו שתי חתיכות, אחת של חלב ואחת של שומן, ואכל אחת מהן ובא גוי או כלב ואכל את השנייה, או שאכל גוי או כלב את הראשונה ובא ישראל ואכל השנייה, או שאכל ראשונה בזדון ושנייה בשגגה, או שאכל ראשונה בשגגה ושנייה בזדון, הרי זה חייב באשם תלוי - הואיל והיה שם איסור קבוע.

מתוך השוואה לשתי כתות עדים - כיוון שישנה כת המכחישה כת אחרת, הרי אף כאן "איקבע איסורא", כיוון שישנה כת המשקרת בודאות. כשם שאין ספק שאחת מן החתיכות הינה של חלב, כך אין ספק כי אחת מכתות העדים משקרת. אם בכיוון זה נלך, יהיה זה מתקבל על הדעת לומר כי פסולים העדים, כפי שחייב האוכל אחת מן החתיכות באשם תלוי, כאשר ישנה חתיכה מבין השתיים שהינה של חלב.

אמנם, אין ההשוואה מוכרחת. יתכן שיש לחלק בין דיני איסורים לדיני עדות, אולם הדינים דומים. סברת "איקבע איסורא" דומה להסברו של ר"י מיגאש בדעת רב חסדא.

ד. דיון בדעת ר"י מיגאש

נעיין מעט במחלוקת רב הונא ורב חסדא על פי שיטת ר"י מיגאש.

על פי שיטתו, סובר אף רב הונא כי אם נצרף עד אחד מכל כת - תהיה כת זו פסולה. כלומר, אף על פי שאין פוסלים עדים מספק, כיוון שאחד מן העדים פסול בודאות - תיפסל הכת.

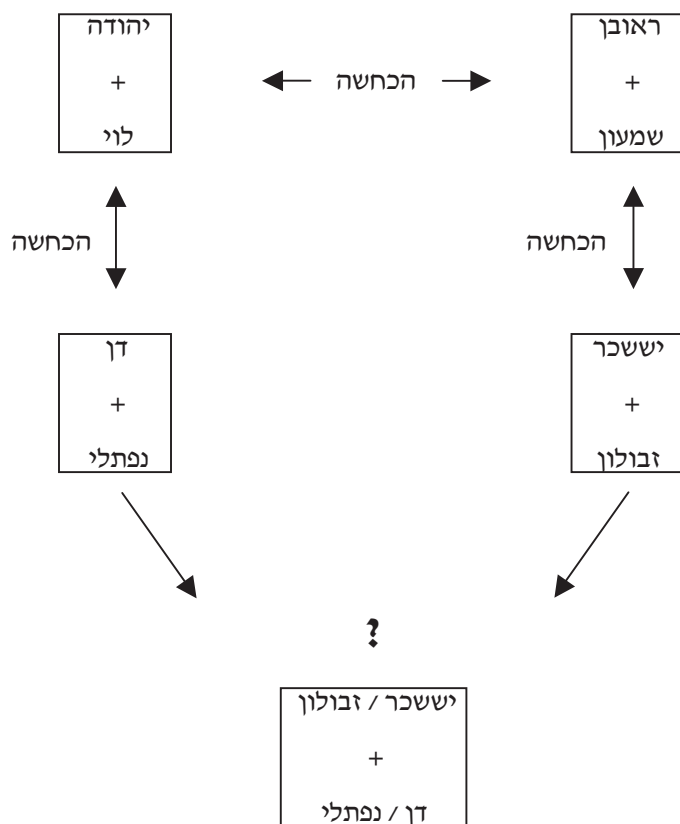
אם כנים דברינו, כי אין רב הונא מסתכל על המכלול, אולם במקרים בהם ודאי כי ישנו עד פסול - מודה אף הוא כי הכת פסולה, נראה שיש לדון במקרים בהם המכלול רחב יותר, וישנם בכת שני עדים, אשר אחד מהם פסול. נמחיש את דברינו בתיאור המקרה הבא:

ראובן ושמעון מכחישים בעדות את לוי ויהודה ועל פי רב הונא יכולים הם להמשיך להעיד. ראובן ושמעון מכחישים את יששכר וזבולון וכן לוי ויהודה מכחישים את דן ונפתלי. עתה עולה השאלה, האם ניתן לצרף עד מהכת של זבולון ויששכר עם עד מהכת של דן ונפתלי?

לכאורה, כיוון שמסתכלים על כל מקרה לגופו, הרי שלא זבולון ויששכר ולא דן ונפתלי נפסלו, ואף לא הייתה הכחשה, ולפיכך ניתן לצרפם לעדות! אולם, אם ודאי שישנו עד פסול - נפסלת הכת. על פניו, לא יתכן שהן זבולון והן דן דוברי אמת (והוא הדין ביששכר ונפתלי). הלא אם זבולון ויששכר דוברי האמת - ראובן ושמעון משקרים, ואם כך - לוי ויהודה דוברי אמת. הכרעה כזו תגרור את פסילתם של דן ונפתלי, שהרי הכחישו אלו את אלו! עולה מכל התיאור לעיל, כי אחד מן הכת של דן ונפתלי פסול לעדות, ולא יצטרף ליששכר או לזבולון.

אמנם, יתכן כי הדיון כולו מופרך מעיקרו, כיוון שהנחנו בהיחבא שתי טענות בלתי מוכחות, שאין מוכרחים לקבלן:

- א. כל כת עדים הינה קבועה ועקבית - כלומר, תמיד דוברת אמת או תמיד דוברת שקר.⁷
 ב. במקרה של שתי כתות עדים המכחישות זו את זו - לא יתכן כי שתיהן משקרות - אלא אחת דוברת אמת ואחת דוברת שקר.⁸

⁷ אם כי אסור לצרף אפילו עד שקרן המעיד אמת - אף על פי שכעת דובר הוא אמת.

⁸ לולא הנחה זו, ניתן היה לומר כי הן ראובן ושמעון והן לוי ויהודה משקרים - ויתכן שהן יששכר וזבולון והן דן ונפתלי דוברי אמת.

ה. שני עדים המכחישים זה את זה - הצטרפותם לעדות אחרת

לאחר שעיינו מעט בהבנת מחלוקת רב הונא ורב חסדא, נעסוק בשאלת רבני בריסק המובאת בש"ך (חושן משפט לא, י), האם שני עדים המכחישים זה את זה יפסלו מלהעיד זה עם זה או שמא תתקבל עדותם? כמובן, הדיון הינו הן על פי דעת רב הונא, המכשיר כתות מכחישות להעיד בעדות אחרת,⁹ והן על פי דעת רב חסדא הפוסלן.¹⁰

אחד מרבני בריסק סבר לומר כי עדותם של שני העדים המכחישים זה את זה בעדות אחת תתקבל כאשר יבואו להעיד בדין אחר. דבריו מבוססים על כך שכל הפוסקים הביאו את דינם של שני עדים המכחישים זה את זה באותה העדות, אולם לא הזכירו את דינם לגבי צירוף לעדות אחרת. לעומת זאת, בשתי כתות עדים הביאו הפוסקים אף את דינם של כתות העדים לגבי עדות אחרת. מכך שלא הובא בפוסקים דין פסילתם של "חד מול חד" לעדות אחרת, נראה שכשרותם לא הוטלה בספק, מאחר שלא הוכחשו על ידי שני עדים. כלומר, כל אחד מהעדים לא הוכחש על ידי שני עדים, אלא על ידי עד אחד בלבד ועל כן יהיה כשר להעיד בעדות אחרת.

אולם הש"ך לא קיבל זאת, וטען כי עדים המכחישים זה את זה - יפסלו להעיד יחדיו. לשיטת הש"ך, אין להוכיח מכך שמקרה זה לא נדון בין הפוסקים ולא ניתן לראות זאת כראיה לכך שעדותם כשרה, אלא אדרבה, מדברי הראשונים שנביא לקמן, יווכח שהינם פסולים לעדות אחרת.

1. ראיות לכך שאין העדים מצטרפים לעדות אחרת

הש"ך מוכיח את סברתו על פי דברי הר"ן, וכן על פי דברי הרמב"ן והריטב"א.

ראיה מדברי הר"ן:

במסכת כתובות (כג, א) מובאת דעת אביי:

עד אחד אומר: נתגרשה, ועד אחד אומר: לא נתגרשה - תרווייהו באשת איש
קמסהדי, והאי דקאמר נתגרשה - הווה ליה חד, ואין דבריו של אחד
במקום שניים.

הר"ן (י, א, ד"ה יעד אומר נתגרשה) מדייק מלשון הגמרא, כי האשה מוחזקת כאשת איש על פי עדותם של שני עדים המכחישים זה את זה. מקשה הר"ן, כיצד נחזיקנה כאשת איש, הלא

⁹ מאחר שנפסקה ההלכה כרב הונא יש לדיון חשיבות אף במישור ההלכתי.

¹⁰ אמנם, פסל רב חסדא כתות מכחישות להעיד עדות אחרת, אולם כפי שנראה לקמן, יתכן שיש לחלק בין כתות עדים לבין עדים בודדים. אם כן, יתכן שאף רב חסדא יודה כי עדים מכחישים לא יפסלו מלהעיד בעדויות אחרות.

מכחישים העדים זה את זה, ולא ניתן לצרפם לעדות. הר"ן מתרץ כי שני העדים מודים בגירושין וחולקים רק בפרט שאפשר לטעות בו (האם נפל השטר קרוב לו או קרוב לה). לענייננו, מוכיח הש"ך בפירושו שהבין הר"ן **כי אם אכן מכחישים העדים זה את זה - אין הם יכולים להעיד.**

ראיה מדברי הרמב"ן והריטב"א:

הגמרא במסכת כתובות (יט, ב) מעלה מקרה בו מעידים שני עדים על שטר עליו הם חתומים, אלא שאחד מהם טוען כי היה בשטר תנאי המגבילו:

עד אומר: תנאי, ועד אומר: אינו תנאי - אמר רב פפא: תרווייהו בשטרא מעליא קא מסהדי, והאי דקאמר תנאי - הוה ליה חד, ואין דבריו של אחד במקום שניים.

כלומר, רב פפא מכשיר את עדותם של שני העדים, אף על פי שחלוקים הם בעניין התנאי.

הרמב"ן והריטב"א (שם) מפרשים כי אין מדובר במקרה בו מעיד אחד העדים כי היה תנאי בשטר, ולעומתו מעיד העד השני בודאות כי לא היה תנאי, שהלא אז מכחישים הם זה את זה, והשטר כלל לא נתקיים. על כן, מסבירים הרמב"ן והריטב"א כי אחד מן העדים שמע תנאי בשטר, אולם העד השני לא שמע את התנאי. כלומר, הרמב"ן והריטב"א מסכימים **שאילו היו העדים מכחישים זה את זה - לא היו יכולים להעיד יחדיו והשטר היה נפסל.**

ראיית הגר"א מסוגייתנו:

לשיטת הש"ך ניתן להביא סיוע מדיוק שמביא הגר"א. הגר"א (חושן משפט לא, א) כותב שאינו מבין את ספקם של רבני בריסק, הלא זוהי סוגיה ערוכה במסכתנו (מז, ב). לאחר שמובאת מחלוקת רב הונא ורב חסדא, מקשה רב הונא בר יהודה על רב חסדא מתוספתא במסכת ראש השנה (א, יז):

מתיב רב הונא בר יהודה, אחד אומר: גבוה שתי מרדעות, ואחד אומר: שלוש - עדותן קיימת. אחד אומר: שלוש, ואחד אומר: חמש - עדותן בטלה, ומצטרפין לעדות אחרת. מאי לאו לעדות ממון?

נראה לומר, כי הגר"א מתכוון לקושיית רב הונא בר יהודה על רב חסדא מעדות קידוש החודש, אשר מפשט הגמרא נראה כי מחלוקתם של רב הונא ורב חסדא הינה אף בהכחשת שני עדים ולא רק בשתי כתות עדים¹¹. אם כן, מדוע נשנה מדברי הגמרא ונחלק בין שני עדים המכחישים זה את זה - המצטרפים לעדות אחרת, לשני עדים מכתות מכחישות - אשר אינם יכולים להצטרף?

¹¹ כלומר, דין התוספתא "ומצטרפין לעדות אחרת" כוונתו כי כל אחד מן העדים יכול להצטרף להעיד בעדות ממון עם עד אחר.

2. דחיית הראיות

אולם, יתכן כי ניתן לדחות ראיות אלו:

דחייה לראיה מדברי הר"ן: הרב צבי הירש, בעל "גאון צבי", מעלה בשם המוהרי"ק אפשרות לדחות את הראיה מדברי הר"ן¹².

אין ראיה מדברי הר"ן, כיוון שניתן לומר שיכולים העדים להעיד יחדיו, אלא שסובר הר"ן כי פסולים הם באותו מעמד. כלומר, אין העדים יכולים להכחיש זה את זה בגירושי האשה, ואף להעיד שהינה אשת איש. אולם לעדות אחרת - יתכן כי יוכלו להעיד¹³.

דחייה לראיה מדברי הרמב"ן והריטב"א: לדברינו, ניתן לדחות אף את הראיה מדברי הרמב"ן והריטב"א. הלא אף בסוגיה במסכת כתובות מדובר בעדות באותו מעמד ועניין. העדים מכחישים זה את זה לעניין התנאי. אולם, יתכן כי לעדות אחרת לא יפסלו.

דחייה לראייתו של הגר"א: אמנם, נוטה הדעת לפרש את הגמרא בעניין קידוש החודש כפי שפירש הגר"א, אולם בדברי בעל "אורים ותומים" (חושן משפט לא, א) מצוי הסבר אחר. על פי הסבר זה, הראיה הינה דווקא לכך שעדים מכחישים יוכלו להצטרף לעדות אחרת. בעל "אורים ותומים" מסביר את דין "ומצטרפין לעדות אחרת" - כי שני העדים המכחישים מצטרפים כעת לעדות אחרת, בניגוד להסבר לעיל, כי כל עד אינו נפסל אלא יכול להצטרף לעדות ממון עם עד אחר.

אולם אם נעיין במקורה של התוספתא המצוטטת במסכתנו (מהדורת ליברמן, ראש השנה א, יז)¹⁴ נגלה כי על פי גירסתה מסתבר דווקא כדברי הגר"א:

אחד אומר: ראיתיו גבוה שתי מרדעות, ואחד אומר: שלושה - עדותן קיימת.
אחד אומר: שלושה, ואחד אומר: חמישה - אין מצטרפין זה עם זה, אבל מצטרף הוא עם אחרים.

כלומר, מובן כי אין מדובר בצירוף עד עם רעהו אלא עם אחרים!¹⁵

¹² מובא ב"חכמת שלמה" (חושן משפט לא, א). עד אחד המעיד על שוחט ששחט שלא כהוגן - מותר לאכול משחיטתו אחר כך. השוחט אינו מוחזק לפסול עולמית בשביל כך.

¹³ רבי שלמה קלוגר, בעל "חכמת שלמה" (שם), טוען כי אינו דומה שוחט אשר הוציא טריפה תחת ידו לעדות, כיוון שבדיני שחיטה, עיקר הפסול הינו שמא אירע לו מכשול - אולם אין לשוחט דין מומר להכעיס. על כן, שחיטתו של השוחט כשרה, שמא עשה תשובה, ואף אם לא עשה השוחט תשובה - שמא לא אירע מכשול בידו. אולם לענין עדות, אף אם העד השני יודע כי העד הפסול מעיד עתה אמת - אסור לצרפו, כיוון שבדאי פסול הוא, ואין ספק תשובה מוציא מידי פסול ודאי.

¹⁴ כך אף במסכת ראש השנה (כד, א).

¹⁵ מובן כי שיטת בעל "אורים ותומים" בעינה עומדת ומתיישבת עם גירסת הגמרא. אף גירסה חדשה זו אינה אלא לתרץ כפי שתירץ בעל "נתיבות המשפט" לקמן בפרק נ. 1.

ו. הסברים לחילוק בין שתי כתות עדים לשני עדים

ראינו מספר ראיות לכך שעדים המכחישים זה את זה לא יוכלו להעיד יחדיו בעדות אחרת וניסינו ליישבן. אולם יש אף לדון בעניין זה במישור העקרוני. מדוע ישנו חילוק בין שתי כתות עדים לשני עדים? כך מקשה בעל "נתיבות המשפט" (חושן משפט לא, א) :

לכאורה קשה, מה סברא היא זו לומר דמצטרפין, כיוון שאינו מוכחש רק מאחד. מכל מקום, הא אגן בית דין סהדי, שעד אחד מהן שקר העיד ונפסל!

קושיה חמורה היא זו, מהי ההווא אמינא להכשיר שני עדים המכחישים זה את זה לעדות, הלא פסילתם אינה נובעת מהכחשת שני עדים, אלא כיוון שמסיקים אנו כי יש ביניהם דובר שקר! אם כך הדבר, מדוע נוכל לצרפם?

1. הסבר בעל "נתיבות המשפט"

בעל "נתיבות המשפט" בונה מערכת טיעונים המובילה לפיתרון שאלתנו.

ראשית, הטעם לכך שאין עד אחד נאמן הינו משום שלא דייק בעדותו ומעיד "בדדמי". לפיכך, אם ידוע שהעד מדייק, יהיה נאמן כשני עדים! בעל "נתיבות המשפט" מוכיח זאת מדברי ה"שולחן ערוך" (חושן משפט רכב, א) :

נאמן בעל המקח לומר: לזה מכרתי ולזה לא מכרתי. אימתי? בזמן שהמקח יוצא מתחת ידו, אבל אם אין המקח יוצא מתחת ידו - הרי הוא עד אחד בלבד, ודינו בעדות זו כדין כל אדם, שהרי אינו נוגע בעדותו.

מוכח מכאן, כי כאשר ברור לנו שדייק העד בשעת מעשה - אין חושדים כי משקר הוא במזיד, אלא מקבלים את דבריו.

על פי דברינו, מדוע שנפסול עד אחד המוכחש על ידי שני עדים, מדוע שלא נאמר כי העיד "בדדמי" ועל כן אינו רשע?!

בעל "נתיבות המשפט" מחלק בין עד הנחשד בשני עדים, לבין עד שישנו חשד שמשקר בעדותו. כלומר, כאשר מעיד עד אחד - אף אם ישנו חשד שמשקר הוא בעדותו - עדותו כשרה, כיוון שישנו ספק שהעיד "בדדמי", אולם אם נחשד הוא בעדים - עדותו פסולה.

חילוק מעין זה מופיע בדברי ה"שולחן ערוך" (חושן משפט צב, א) :

וכן מי שחשוד ליקח ממון חבירו - חשוד על השבועה. ודווקא שיש עדים שלקח ממון חבירו, אבל בלא עדים - אינו חשוד, דשמא ספק מלווה ישנה יש לו עליו, שבשביל כך תפס אותו.

כלומר, טוען ה"שולחן ערוך" כי מכשירים עד מספק (בנידון דידן - ספק מלווה ישנה) דווקא כאשר אין עדים, אולם אם ישנם עדים נגד דבריו - אין מכשירים את עדותו. כך אף כאשר ישנו ספק שמא העיד העד "בדדמי" - נכשיר את עדותו של העד רק כאשר אין עדים כנגד

דבריו, אולם אם ישנם עדים המכחישים את עדותו - עדותו פסולה, ואין חוששים כי העיד "בדדמי".

על פי הסבר זה, עד המוכחש מפי עד אחד - לא יפסל להצטרף עימו לעדות, כיוון שניתן לומר שהעיד "בדדמי", ועל כן אין הוא רשע. אולם, טוען בעל "נתיבות המשפט" כי כאשר בא עד להצטרף לעדות שניים, לא ניתן לתלות את עדותו "בדדמי", כיוון שאז ודאי "מידק דייקי מעיקרא". כלומר, כאשר בא עד אחד, שלא הוכחו דבריו בעדים - ניתן לתלות את עדותו "בדדמי", אולם עד הבא כחלק מכת - מדויק בדבריו ועל כן לא ניתן לתלות את עדותו "בדדמי". על כן הקשה רב הונא בר יהודה מן המקרה של עדות החודש, כיוון שאף שבאו עדים מכחישים אלו כשניים - יכולים הם להצטרף ולהעיד. בכך מתורצת קושיית הגר"א שהובאה לעיל, כיוון שקושיית הגמרא הינה דווקא ממקרה בו באים העדים כשניים, אולם אין להוכיח מכאן למקרה בו מעיד עד לבדו.

לסיכומו של עניין, טוען בעל "נתיבות המשפט" כי שני עדים המכחישים זה את זה מצטרפים לעדות, כיוון שתולים את עדותם "בדדמי". אולם, את עדותו של עד אחד ניתן לתלות "בדדמי" רק כאשר מעיד הוא כעד אחד ואין עדותו מוכחשת על ידי שני עדים.

דיון בשיטת בעל "נתיבות המשפט":

כעת עלינו לדון מהו טעם החילוק בין עד המוכחש על ידי שני עדים, לזה המוכחש על ידי עד אחד. אמנם, כאשר הוכחש העד על ידי שני עדים, חלים בדינו דיני עדות, שהרי נתקבלה עדות שניתן לדון על פיה, אולם כל עוד נחשד העד מסיבה אחרת כעד אחד המכחישו - לא נתקבלה כאן עדות.

על כן, ניתן לומר כי דווקא כאשר חלה עדות - יפסל העד בעדות שקר, אולם כאשר אין העדות חלה - נתלה זאת "בדדמי".

יתכן כי הבסיס לחילוק זה מצוי אף בדינו של רב נחמן שהסברנו לעיל.

נעזר בחילוקו של רב נחמן לענייננו: כאשר חלה עדות, כלומר "איקבע איסורא" - לא ניתן לתלות את עדות השקר "בדדמי", כיוון שמכל מקום חל כאן איסור של עדות שקר, ועל כן יפסל העד, כפי שחייב האדם אשם תלוי במקרה של "איקבע איסורא". אולם, כאשר אין דיני העדות חלים, לא "איקבע איסורא" ועל כן ניתן להעמיד את דברי העד "בדדמי".

אם כך, בשני עדים המכחישים זה את זה, לא "איקבע איסורא" - לא התקבלה עדות שני עדים ועל כן נתלה זאת "בדדמי". לפיכך לא יפסלו העדים, ויוכלו להעיד יחדיו. אולם, כאשר שתי כתות מכחישות זו את זו - "איקבע איסורא", ועל כן לא ניתן לצרף עדים משתי הכתות לעדות אחרת.

2. הסבר בעל "קהילות יעקב"

הגר"י קנייבסקי, בעל "קהילות יעקב" (שם), מסביר מדוע ניתן לחלק בין דינו של עד המכחיש עד אחר לבין דינה של כת המכחישה כת אחרת, על פי הסברו למחלוקת רב הונא ורב חסדא.¹⁶ זאת, כיוון שאין רב הונא פוסל אדם מספק רשע, ועל כן אף במקרה של עד המכחיש עד - לא יפסלו העדים מלהעיד, שהרי לא התקבלה עדות הכחשה שניתן לדון על פיה. על כן, לא עבר העד על הלאו של "לא תענה" מן התורה, ומכיוון שלא עבר על איסור מן התורה - אין הוא בגדר רשע ולא יפסל. לפיכך, אפשר לצרף שני עדים המכחישים זה את זה, כיוון שאף אחד מהם אינו נקרא רשע.

בזה מיושבת אף קושיית הגר"א. כיוון שבעדות קידוש החודש, לא עבר העד על איסור מן התורה, שהרי הוכחש ולא נתקבלה עדותו. על כן, על פי רב הונא - לא יפסל לעדות. אולם, קשה ממקרה זה לרב חסדא - שהלא נחשב הוא בגדר חשוד - וזו אכן קושיית רב הונא!

3. הצעה נוספת

נראה לי, כי ניתן להסביר את החילוק באופן נוסף.

ראשית, נראה כי מגמת בית הדין כאשר פוסלים עד, אינה למצוא את השקר אלא את העד המשקר. מובן שהאמת הבלתי תלויה הינה חשובה, אולם השיקול לפסילת עד תלוי בכוונתו של העד, האם שיקר במזיד, או שמא נובע השקר מטעות, כך שחושב הוא כי דבריו הינם אמת. על כן, יפסלו רק עדי שקר שלא יתכן כי נובעת עדותם מטעות, אלא שמשקרים הם במזיד.

הגמרא בסוגייתנו (מת, א) כותבת:¹⁷

אחד אומר: גבוה שתי מרדעות, ואחד אומר: שלוש - עדותן קיימת. אחד אומר: שלוש, ואחד אומר: חמש - עדותן בטלה.

כלומר, כאשר ישנה סבירות לטעות בהערכה - מקבלים את עדותם של העדים, אולם כאשר הדבר אינו סביר בעליל - אין עדותם מתקבלת. ראוי לשים לב לכך שהגמרא מדייקת עד איזה יחס יוסבר ההבדל כטעות בהערכה, ומהיכן נחשבת עדות העד השני כהכחשה לדברי העד הראשון. כאשר מעיד עד אחד כי גובה הלבנה היה שתי מרדעות והעד השני מעיד כי גובה הלבנה היה שלוש מרדעות, כלומר טוען הראשון בהערכתו כי גובה הלבנה היה שישים ושישה אחוזים מן הגובה שטוען חבירו - עדותן קיימת. אולם כאשר זה טוען שלוש וחבירו טוען חמש, כלומר הראשון טוען בהערכתו כי גובה הלבנה היה שישים אחוזים מן הגובה

¹⁶ ראה לעיל בפרק ב. 3.

¹⁷ כפי שראינו, זוהי תוספתא בראש השנה (א, יז).

שטוען חבירו - עדותן בטלה. במקרה שלפנינו ישנו הבדל הקטן משבעה אחוזים, אולם פער זה קובע האם זו עדות קיימת או בטלה!

אין לפרש כי אלו דוגמאות בלבד, אשר בראשונה ההפרש הינו מרדעת אחת, ובשנייה - שתי מרדעות, שאם כן, הייתה כותבת התוספתא 'אחד אומר: גבוה מרדעת אחת, ואחד אומר שתיים - עדותן קיימת. אחד אומר: מרדעת אחת, ואחד אומר: שלוש מרדעות - עדותן בטלה'. אם כך היה כתוב, היינו מבינים כי הדגש הינו על הפער ולא על היחס. אולם כיוון שלא כך נכתבה התוספתא, ניתן לדייק כי תשומת הלב ניתנת דווקא ליחס בין העדויות. אם כן, מצינו כי ישנו דיוק רב בקביעת הסבירות לטעות.¹⁸

מקור נוסף לכך הוא דברי ה"בית יוסף".

הגמרא בסנהדרין (ל, ב) כותבת:

אמר רב יהודה: עדות המכחשת זו את זו בבדיקות - כשרה בדיני ממונות.

מדדיק ממנה ה"בית יוסף" (חושן משפט ל, ד"ה 'ומה שכתב רבינו ואף על פי'):

משמע, האם הוכחשו בחקירות ודרישות - פסולה... כלומר, כגון שאחד אומר: באחד בחודש, ואחד אומר: בשלושה, או אחד אומר: בשעה אחת ביום, ואחד אומר: בשלוש. אבל, אחד אומר: בשעה אחת ביום, ואחד אומר: בשתיים - עדותן קיימת, דעבידי אינשי דטעי בהכי. וכן אחד אומר: בשניים בחודש, ואחד אומר: בשלושה - עדותן קיימת, שזה ידע בעיבורו של חודש וזה לא ידע, והוא שכיוונו יום מימי השבת. וזהו עד חצות החודש, אבל אחר חצות החודש, כגון זה אומר: ביי"ו, וזה אומר: ביי"ז, אף על פי שכיוונו שניהם יום אחד מימי השבת - עדותן בטלה שכיוון שבא חצות החודש - אי אפשר שלא ידעו העולם אימתי היה ראש חודש.

¹⁸ הערת המערכת: הרמב"ם פוסק את התוספתא בהלכות עדות (ב, ה):

"אמר האחד: בשלשה בחודש, והשני אומר: בחמישה - עדותן בטלה. אמר עד אחד: בשתי שעות ביום, והשני אומר: בשלוש שעות היה - עדותן קיימת, שדרך העם לטעות בשעה אחת. אבל אם אמר האחד: בשלוש שעות, והשני אומר: בחמש - עדותן בטלה".

כן הדבר אף בדברי הרמב"ם בהלכות קידוש החודש (ב, ה):

"אמר אחד: ראיתיו גבוה בעיני כמו שתי קומות, ואמר השני: כמו שלוש קומות היה גבוה - מצטרפין. אמר האחד: כמו שלוש קומות, והשני אומר: כמו חמש קומות - אין מצטרפין. ומצטרף אחד מהם עם שני שיעיד כמותו, או יהיה ביניהן קומה אחת".

מדברי הרמב"ם: "שדרך העם לטעות בשעה אחת", וכן מדבריו: "או יהיה ביניהן קומה אחת" מוכח כי סובר הרמב"ם שהדגש הינו על הפער שבין השעות ובין הימים בשתי העדויות, על אף המספרים "התמוהים".

ניתן לומר כי המספרים נקבעו כתוצאה משיקולים אסטרונומיים, ואין כאן המקום להאריך.

נראה מדבריו, כי כאשר יתכן שהמקור לסתירה הינו טעות, אף על פי שמכחישים העדים זה את זה - תתקבל עדותם.¹⁹

כפי שראינו, בודק בית הדין בקפידה אם סביר הדבר כי אין העדים מכחישים אלא טועים או לא מדייקים. אם אפשר ליישב את דברי העדים, כך מצווים לעשות! עיקרון זה מוכח מדברי ה"שולחן ערוך" (חושן משפט כט, א):

... וכן בכל טעות שהעדים מצויים לטעות בו - נאמנים הם בעצמם, ואין בזה משום "חוזר ומגיד". וכן אם אינו סותר עיקר דבריו הראשונים, כגון שהדברים סתומים וסובלים ביאור אחד משני עניינים, משמעות אחד קרוב ואחד רחוק - **כל שאנו יכולים לכוון דברי העד כדי שלא תהא עדותו מוכחשת, יש לנו לכוון דבריו, כשם שיש לנו לתרץ דברי שני עדים הנראים מכחישים זה את זה, כדי שתהא עדות מכוונת.**

כן מוכח הדבר מדברי הרמ"א (ל, ב):

כל מקום שנוכל ליישב דברי העדים, שאין מכחישין זה את זה - מיישבין דבריהם.

עד כה, ביססנו שני עקרונות:

א. בית דין בודק מהי הסבירות לכך שטעה העד ולא שיקר.

ב. אם אפשר, מיישבים את דברי העדים על מנת שלא יכחישו זה את זה.

ענה ניתן להציע טעם לחילוק בין שתי כתות עדים המכחישים זה את זה, לשני עדים. אם עיקרון הסבירות הוא המנחה אותנו, הלא ודאי כי שישנו הבדל עצום בין עדות של עד אחד לעדותם של שני עדים. זאת משום שאדם, כבן אנוש, מועד תמיד לטעויות. לעיתים מדמה האדם דברים, חושב שראה כך, ומתברר שאין הדבר כן. על כן, אף בדברים שלכאורה קשה לטעות בהם, קיים תמיד חשש מסויים שיטעה האדם בהם. אולם, הנחה ששני אנשים יטעו, ולא עוד, אלא באותה הטעות ממש - זה כבר איננו בתחום הסבירות כלל.

לפיכך, כאשר עד מכחיש עד - לא תתקבל עדותם, אולם לא יפסלו העדים שכן יתכן - אף שאין הדבר סביר - שאחד מהם טעה. כלומר, אף שלא תתקבל עדותם (כעדות קידוש החודש) - לא יפסלו להעיד יחדיו, מצד הספק שניתן לטעות אף בדברים הנראים ברורים. לעומת זאת, כאשר שתי כתות עדים מכחישות זו את זו - יהיה זה לא סביר בעליל לתלות את סתירתם בטעות בדבר הנראה כברור - שהרי שני העדים מעידים על אותה הטעות. לפיכך ברור לנו כי ישנו כאן צמד עדים המשקרים במזיד, ולא נצרך עדים משתי הכתות.

¹⁹ מדברי ה"בית יוסף" עולה כי יש לבית דין שיקול דעת בהערכת הסבירות לטעות, ושיקול זה משתנה מעניין לעניין. ניסינו למצוא שיקול הסתברותי לטעות באומדן גובה. יש לדון מהם השיקולים בתחומים אחרים, כגון: טעות בימים או טעות בשעות, ואין כאן המקום להאריך.